

УДК 165.745:81:929 Сковорода
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.14>

Л. Ю. Левченко

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9919-9018>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії і соціальної антропології імені професора І. П. Стогнія
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ЩАСТЯ У ТВОРАХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми. Світогляд Григорія Сковороди, за загальним визнанням, євдемоністичний. Категорія щастя зводить до купи вчення про людину, Бога і світ українського філософа. Щастя надає сенсу людському життю, вказує його мету, поєднує людину з Богом і світом (природою). Розмірковуючи про різні предмети, філософ постійно повертається до категорії щастя, вона є однією з найбільш часто вживаних в його текстах. Зрозуміло, що, з погляду сковородинознавства, ця категорія потребує всебічного вивчення, застосування всіх нових методів і теоретичних парадигм до неї, якщо ми хочемо поглибити наше цілісне розуміння Сковороди у контексті сучасної епохи.

Одним з провідних напрямів філософських, культурологічних і філологічних досліджень останніх десятиліть є концептологічний підхід, який вкладає категорії мислення і сприйняття світу в структуру концептосфери певного народу або творчої особистості. Цілком застосовний такий підхід до творчості Григорія Сковороди. Теоретичний опис концептосфери українського філософа відкриває перспективу багатьох цікавих спостережень, нових, поглиблених інтерпретацій його творів. І немає сумніву, що саме концепт щастя має бути одним з перших предметів такого дослідження.

Результати досліджень. Творчість Григорія Сковороди вже давно привертає увагу дослідників в Україні і за її межами. Добре дослідженими є всі основні аспекти світосприйняття філософа і, зрозуміло, що така центральна для нього категорія як *щастя* часто стає предметом досліджень. Серед сковородинознавців досягнуто консенсусу щодо філософського змісту творчості Сковороди як філософія щастя або євдемоністичної філософії [11, с. 616]. В цьому контексті на перший план у сковородинознавстві виходить дослідження змісту самого поняття *щастя* – зусилля науковців спрямовано на виявлення того, що мається на увазі під словом *щастя* у Сковороди. Найчастіше зустрічаємо семантичний опис поняття і опис у плані виявлення місця щастя в системі ідей Сковороди щодо світу, людини та її життя. Спостереження з основної маси досліджень останнього часу дають змогу виявити декілька основних

положень, що відбивають провідні аспекти змісту поняття щастя у текстах Сковороди.

Більшість дослідників погоджується що досягнення щастя в українського філософа пов'язане з пізнанням Бога: щастя збігається з *cognitio Dei* [3, с. 71], джерелом щастя є Біблія [7, с. 14], Бог хоче лише щастя для людини і веде її до щастя [2]. Засобами досягнення щастя є пізнання істини, яка «постає й моральною категорією, тобто веде до щастя» [6, с. 14], моральна чистота людини («людина – Боже творіння, і, тримаючи у чистоті власний храм Господній (душу), вона спілкується з Ним, наближається до Бога») [1, с. 72]. Пізнання Бога, у свою чергу, здійснюється через самопізнання і, таким чином, щастя досягається на шляху пізнання людиною себе [4, с. 134], [13, с. 15-17], [9, с. 108]. Пізнавати себе і Бога людина повинна за допомогою серця, «щасливе життя може бути лише за умови поєднання знання і добродетності» [9, с. 109]. Щастя досягається у звичайному повсякденному житті (за М. Бартоліні – у «сьогодні» яке віддзеркалює позаісторичний час буття з Богом [3, с. 132]. Саме щастя має відкрити в собі кожна людина через самопізнання. А самопізнання «здатне також віднайти у собі талант як дар божий, який може розумітися як «сродна праця»» [14, с. 133]. «Важливим поняттям у вченні мислителя про щастя є категорія «сродності». Щастя можна знайти, як вважає Г. Сковорода, тільки в реалізації свого покликання» [2]. Ж. Янко навіть знаходить «діалектичну єдність» щастя та «сродної праці» у філософському вченні Григорія Сковороди [14, с. 130].

Зміст поняття щастя включає не лише способи його досягнення але й опис стану людини, який ототожнюється зі щастям. Щастя у Сковороди розуміється дослідниками як близькість до природи, як природний стан, «перебуваючи в якому душа людська не відчуває насилування, наруги, дискомфорту» [13, с. 15-17]. У зв'язку з цим М. Линник пише про «усвідомлення щастя Г. Сковородою через бідне й тихе життя у лоні природи» [7, с. 17]. Щастя – це також стан «душевного спокою і сердешної радості» [13, с. 15-17], духовного спокою [12, с. 56], «певний перманентний стан задоволення від виконання «спорідненої праці», наповнення людини духовністю, визволення від

тенет навколишнього матеріального світу, стан свободи» [5, с. 181-183], гармонії зі своїм внутрішнім світом [2], стан «веселого духу, спокійних думок, серця мирного» [8, с. 73], любові людини до Бога, до самого себе і до свого ближнього [15]. Т. Александрович не погоджується із твердження стоїків про подібність щастя з апатією. Основна думка вчення Григорія Сковороди полягає в тому, що людина повинна вміти керувати своїми пристрастями, приборкувати їх [1, с. 71].

Отже, зміст поняття щастя виявляється дослідниками у прямому зверненні до реалій, з якими пов'язує щастя Сковорода, описі семантичних елементів через ці реалії, ототожненні щастя з певними філософськими і буденними поняттями, підтвердження прикладами з текстів Сковороди. Інший спосіб інтерпретації предмету дослідження – знаходження елементів семантики щастя в аналізі зв'язків вербальних одиниць в текстах Сковороди. Для цього необхідне розуміння категорії щастя як лексичної одиниці, вияв її зв'язків у тексті. Такий спосіб практично не задіяний в сучасній дослідницькій літературі. Це аналіз текстових одиниць засобами концептології. Він залишається актуальним завданням сковородинознавства (зрозуміло, не лише для концепту *щастя* але й для інших ключових концептів концептосфери Сковороди).

Основним способом дослідження концептів в сучасному мовознавстві, літературознавстві і філософії є концептуальний аналіз. Такий аналіз передбачає виділення концептів як смислових одиниць тексту, аналіз їх зав'язків та їх місця у художньому, науковому або філософському тексті. Особливістю концептів є єдність мовної форми і значення, це елементарні ментальні образи, виражені певними мовними засобами. Тому концептуальний аналіз має враховувати семантичні зв'язки та відношення між мовними репрезентантами концепту. Аналіз може здійснюватися у двох аспектах – парадигматичному і синтагматичному. В парадигматичному аспекті концепт слід порівняти з близькими до нього за значенням концептами, які використовуються в межах цілого тексту. В синтагматичному аспекті смисловий зміст концепту розкривається через аналіз мовленнєвих конструкцій, в яких даний концепт застосовується в тексті, через концепти та їх вербалізації, з якими даний концепт поєднується автором. Таким чином виявляються різні значення, різні семантичні шари змісту концепту. Наступним кроком аналізу є характеристика співвідношення виявлених семантичних одиниць, різних відтінків значень, які надаються автором в процесі застосування концепту. Утворюється своєрідна ієрархія значень, виділяється смислове ядро концепту та периферія його семантичної структури. Зрештою структура концепту вказує на спрямованість

думки автора тексту, показує, для чого в системі міркувань автора потрібний концепт, яку функцію в загальному ідейному змісті творчості він виконує. З'являється можливість виявити ідейну сутність концепту, що особливо важливо для філософських творів, ще більше – таких, в яких особистість філософа яскраво проявляє себе, як ми це бачимо у випадку творів Григорія Сковороди.

Мета статті. Метою дослідження є опис на основі концептологічного аналізу структури концепту щастя як одного з провідних елементів концептосфери творів Григорія Сковороди.

Основна частина. Лексичні репрезентанти концепту *щастя* – слово *щастя* та похідні від нього лексеми – знаходимо в багатьох текстах Григорія Сковороди. Насамперед – в діалозі «Разговор Пяти пугников о истинном щастии в жизни». Досить часто зустрічаються відповідні мовні одиниці у збірці «Сад божественных пѣсней», в інших діалогах філософа та в збірці «Басни Харьковскія». Лексема *щастя* постає як центральна мовна одиниця синонімічного ряду, який доповнює і обмежує семантичний простір зазначеного концепту. Для Сковороди характерним є застосування поряд у тексті цілої низки споріднених слів для того, щоб, з різних боків характеризуючи певний предмет, найбільш точно й поглиблено донести думку про нього до читача. До таких серій синонімів потрапляє й слово *щастя*: *Щастіє твое и Мир твой, и Рай твой, и Бог твой внутрь тебе есть* [с. 655]; *И подлинно: возможно ли, чтоб сіи терновники могли нѣчто разумѣть о премудрости, о щастии, о душевном мирѣ* [10, с. 560]. Близькими за значенням до *щастя*, за Сковородою, отже, є слова й словосполучення *душевний мир, рай, Бог, премудрість*. Вони виконують функцію заміників або виразників концепту щастя в тому сенсі, що так само характеризують наповнення людської душі найвищим і позитивним змістом. Щастя – це душевний мир, рай, Бог, премудрість в душі. Водночас, значення слова *щастя* не лише охоплює, але й протистоїть значенням виділених вище слів, постає чимось таким, що існує поряд з ними. Саме тому *щастя* поставлене в один ряд з іншими подібними словами. Щастя в концептосфері Сковороди можна зрозуміти як особливий найвищий, абсолютний стан людини, що охоплює все людське єство, воно не просто наявне в людині а є, певним чином, самою людиною. В такому значенні щастя дається людині поряд з її премудрістю, душевним миром, Богом, раєм, у певному сенсі поєднуючи їх.

Синонімічними до слова *щастя* постають також лексичні одиниці, які характеризують певні психічні явища. Щастя в цьому контексті споріднене з *радістю, веселощами, вдоволенням, блаженством*: *Если разсудить, то вѣсьм человѣческим затѣям, сколько их тем тысяч разных*

ни бывает, выйдет один конец: Радость сердца [10, с. 502]; Кто такую Душу имъет, мир на нем и милость, и веселіе вѣчное над головою сего истиннаго Христіанина. [10, с. 221]; Для мене кажется лучше всего то, если быть во всем довольным. ... На деньги, на Землю, на Здоровья, на людей и на все, что Только ни есть в свѣтъ... [10, с. 508]; Как здравіе селеніе свое имъет не внѣ, но внутрь тѣла, так мир и щастіе в самой среднѣйшей точкѣ души нашея обитает и есть здравіе ея, а наше блаженство [10, с. 568]. Зазначені синоніми щастя виявляють його прояви – зовнішні щодо самого щастя і внутрішні під кутом зору людини. Щастя приходить до людини у вигляді радості, веселоців, вдоволення, блаженства. Водночас, щастя не тотожне самим цим станам, воно є чимось глибшим, що лише показує себе через них. Тому воно потребує іншого мовного виразу, який може бути використаний поряд з іншими членами синонімічного ряду.

Нетотожність психічних проявів щастя самому щастю призводить до того, що лексеми, які їх виражають, можуть відігравати роль прихованих антонімів, слів з протилежним значенням. Таку можливість Сковорода використовує для показу неправильного, фальшивого способу життя, не поєднаного з самопізнанням і пошуками Бога в собі. Зокрема, слово *веселоці* іноді набуває у Сковорода значення протилежного до *щастя*, з конотаціями критичної і навіть іронічної оцінки людського життя: *Словом, всіми способами, какіе только вздумать можем, стараемся веселить дух наш. О, сколь великим веселіем доволствуются знатные и достаток имѣющие в свѣтъ персоны!* [10, с. 502]. Зрозуміло, що такі веселоці не є проявом дійсного щастя, їх український філософ протиставляє синонімічному щастю словосполученню *Сердечное Веселіе*.

Синонімами щастя постають у Сковорода деякі об'єктивні стани людини – *благополуччя, благо* (*Вот и благополучіе, сирѣч полученіе, что для тебе благо* [10, с. 504]), *найкраще* (*Скажете мнѣ, что такое для вас лучше всего? Если тое сыщете, тогда найдете и щастіе точное: в то время и добраться до него Можно* [10, с. 508]), *добрий кінець* (*...все-на-все родилось на добрый Конец: добрый конец, разумѣй – Щастіе* [10, с. 505]). Їх також можна вважати ознаками щастя, яке, з одного боку, через них являє себе людині, а з другого – перевершує ці стани, доповнює і завершує їх.

Слід звернути увагу на те, що в текстах Сковорода прямі синоніми *щастя* утворюють подальші синонімічні ряди, які, хоча й непрямо, але також характеризують описуваний концепт. Для прикладу візьмемо синонімічний ряд зі словом *радість*: *Весь плод духовный принесет. Вѣру, мир, радость, кротость, любовь И иный весь святыи*

род таков [10, с. 80]; *Боже! о живыи Глагол! кто есть без тебе весьол? Ты един всѣм жизнь и радость, Ты един всѣм рай и сладость!* [10, с. 82]. *Радість* включено до ряду слів *мир, лагідність, любов, життя, рай, солодкість*. Всі вони характеризують й концепт щастя – деякі прямо (рай, мир), деякі опосередковано (життя, любов, лагідність, солодкість).

Не лише синонімічні ряди визначають семантичний зміст досліджуваного концепту в текстах Григорія Сковороди. Так само і мовні одиниці з протилежним значенням визначають розуміння щастя з погляду українського філософа. Можна говорити про антонімічні ряди, як те, що обмежує семантичний простір концепту, який аналізується. Прямою протилежністю *щастя* є *нещастя*. Лексема *нещастя* досить часто з'являється у текстах Сковороди, хоча й далеко не так часто як її позитивна протилежність. Сковорода прямо протиставляє щастя і нещастя: *Правда, что сіе нещастіе владѣет сердцами, населенными невѣдѣніем Богѣ, но сем же то и рѣчь, что учитъ мирѣ и щастіи есть дѣло одних Богопроповѣдников; учитъ Богѣ есть то учитъ мирѣ, щастіи и премудрости* [10, с. 562]. *Нещастя* також стосується людини, її способу життя, відхиленню її від правильного шляху в житті. Частіше значення *нещастя* передається прикметниками *нещасні, нещасний, нещасна*, що підкреслює цілковиту належність *нещастя* до певної людини, його, так би мовити, індивідуальність: *Сколько ж миллион во вселенной сих несчастных дѣтей? День и ночь воплят, ничем не довольны; одно дадут в Руки, за новым чем плачут. Нельзя нам не быть несчастными* [10, с. 503]; *Встань, несчастный мертвец! Возведи Око твое и узнай себе! Не думаешь ли, что скверная гнилость составляет существо твое?* [10, с. 312]. Близькими до *нещастя* за значеннями постають слова *горе* (*Видя житія сего я горе, Кипящее, как Чермное море, Вихром скорбей, напастей, бѣд, Разслаб, ужаснулся, поблѣд. О горе сушим в нем!* [10, с. 68]), *нужда, нестача чогось* (*Чего мы не Умѣем! Чего не можем! Но то Горе, что при всем том, кажется, чегось великаго не достает. Нѣтъ того, чего и сказать не умѣем: Одно только Знаем, что недостает Чегось, а Что Оно такое, не понимаем. Похожы на безсловеснаго Младенца: Он только плачет, не в силах ни Знать, ни сказать, в Чем ему нужда* [10, с. 512]), *гріх* (*Грѣх значит жить по Закону плотских Удов и страстей наших, воюющих противу Закону Ума нашего. Таков гдѣ сокрытается? Кое мѣсто увеселит его? Кая Прибыль раскуражит Сердце Его? В Душѣ своей и в Сердцѣ своем вездѣ и всегда носит нещастіе* [10, с. 172]), *низка негативних душевних станів* – *туги, суму, смутку, страху, відчаю* (*Представьте себѣ смѣсь людей, во всю жизнь, а паче в кончину лѣтъ своих, тоскою,*

малодушієм, отверженієм утѣх, задумчивою грустью, печалью, страхом, среди изобилія отчаяніем без ослабы мучащихся, и вспомните, что все сіе зло и родное нещастіе родилось от преслушанія сих Христовых слов: «Ищите прежде Царствія Божія...» [10, с. 558]). Все це стани, відсутність яких характеризує щастя. Вони є негативними визначеннями щастя, додаючи певних ознак до цього концепту, роблячи його більш точним і ясно окресленим.

Мовні репрезентанти концепту щастя пов'язані синтагматичними зв'язками з низкою мовних одиниць, значення яких виявляє ті чи інші аспекти семантичного змісту концепту щастя. Синтагматично пов'язані з лексемою *щастя* мовні одиниці постають як умови щастя, а також як його межі, за якими щастя вже немає. Можна виділити декілька типів синтагматичних зв'язків, які стосуються концепту, що аналізується. Це логічно-граматичні конструкції *суб'єкт – предикат, означуване – означення, дієслівна частина предикату – об'єкт*.

Базовий репрезентант концепту щастя в текстах Григорія Сковороди – лексема *щастя* та її похідні можуть відгравати роль *суб'єкта* висловлювання. Іноді філософ використовує відповідне слово як *суб'єкт* речення-визначення. Концепт ототожнюється з певними елементами свого змісту. Зокрема, таку предикативну функцію виконують вже згадані раніше синонімічні щастю мовні одиниці – *мир, Бог, мудрість, радість: Щастіе наше есть мир душевный, но сей мир ни к коему-либо веществу не причитається; он ни золото, ни серебро, ни древо, ни огонь, ни вода, ни звѣзды, ни планеты* [10, с. 561]. Водночас з прямим визначенням до висловлення входять і заперечні його елементи – *не золото, не серебро, не дерево* тощо. В окремих випадках *суб'єкт-предикатна* конструкція виявляє протиставлення щастя і нещастя, вказуються умови, за яких щастя перетворюється на свою протилежність: *Сей Божественный Кураж просвѣщал тму их, согрѣвал Отчаяніе, прохлаждал Зной, услаждал Горести, а без сего всякое Щастіе есть нещасное* [10, с. 178]. Важливу для Сковороди функцію виконує концепт щастя, у вигляді *суб'єкта* висловлювання для предикатування йому обставин місця і часу існування щастя: *Царствіе Божіе внутрь нас, Щастіе в Сердцѣ, Сердце в Любви, Любовь же в Законѣ вѣчнаго* [10, с. 212]. *А Щастіе, яко необходимая необходимость, туне вездѣ и всегда дарується* [10, с. 213]. *Многія тѣлесныя необходимости ожидают тебе, и не там Щастіе. А для Сердца твоего Едино есть на потребу, и тамо Бог и Щастіе, не далече оно* [10, с. 214]. Щастя може бути в текстах Сковороди *суб'єктом* дії, але таке зустрічається лише в окремих випадках: *Кое же то мнѣ щастіе, если оно мнѣ измѣняет во время*

Старости? [10, с. 844] Частіше натрапляємо на функцію *суб'єкта* стану зв'язку з чимось: філософ цим способом хоче показати, що щастя не прив'язане до майна (*...щастіе к Грунту не привязано, но что владѣет по сродности* [10, с. 654]), до місця, часу і обставин народження людини (*Что было бы тогда, если бы Щастіе, пренужнѣйшее и любезнѣйшее для всѣх, зависѣло от мѣста, от времени, от плоти и крови?* [10, с. 212]), але може сполучатися з будь-якою людиною (*Щастіе во всяком Статѣи живет, если входиши в оное за руководством твоего Создателя...* [10, с. 653]).

Щастя в позиції іменної частини предиката потрібне Сковороді найчастіше для визначення особистого відношення людини до щастя. *Суб'єктом* висловлювання тут виступає явний або еліптично опущений особистий займенник (*я, ми, ви, ти*): *Зачем хватаешься за должность, не вѣдая, будешь ли в ней щасливым?* [10, с. 652]. *Не можем сыскать Щастія* [10, с. 503]. *Знаю, что ищешь Щастія, но, не разумѣя, гдѣ Оно, падаешь в нещастіе* [10, с. 505]. *Так не тут же Щастіе видишь, что к сему не всякому путь открыт* [10, с. 510]. Використовуються дієслова з когнітивними значеннями – *знати (відати), шукати, бачити*, вони виявляють орієнтацію філософа на процес досягнення щастя. Трапляються в цьому ж семантичному колі і безособові конструкції: *Гдѣ ж Щастія искать, если оно ни тут, ни там, ни Гдѣ?* [10, с. 510] *Щастія нѣт на землѣ. Щастія нѣт в небѣ* [10, с. 72].

Мовні репрезентанти концепту щастя можуть займати в текстах Сковороди й місце означуваного, яке приєднує до себе граматичне означення. *Видите, что родное Щастіе ни в Знатном Чинѣ, ни в тѣлесных дарованіях, ни в красной Странѣ, ни в славном вѣкѣ, ни в высоких Науках, ни в богатом Изобиліи* [10, с. 510]. *Тогда бы и Щастіе наше, и мы с ним были бѣдные* [10, с. 212]. *Не знаешь ли ты, что и самой Щастія Истиннаго Иск есть то Шествіе Путем Божіим и Путем Мира, имѣющаго свои многіе Степени?* [10, с. 517] *Так сам же ты скажи, в чем состоит Истинное Щастіе* [10, с. 509]. *Минув Милосердную дверь Ея, Отверзающую Исход и вводящую мысли наши от низовых подлостей тѣни к Пресвѣтлой и Существенной Истѣ неувядающаго Щастія* [10, с. 513]. Означення, які підпорядковані слову щастя (*рідне, наше*), свідчать про його близький до людини, можна сказати, інтимний характер, а також про нього як найвищу, абсолютну, вічну реальність (*істинне, нев'януче*).

Слово щастя може служити й саме означенням, що приєднується до інших елементів висловлювання. Прикметник *щасливий* характеризує людину, яка досягла вищого стану в житті або якій це здається. Сковорода підкреслює загальну можливість щастя для всіх людей: *Я не говорю,*

что *щасливий* Человек не может *отправлять* *высокого* Звания или *жить* в *веселой* стороне, или *пользоваться* *изобилием*, а *только* *говорю*, что *не по чину*, ни *по стороне*, ни *по изобилию* *щасливым* *Есть* [10, с. 510]. Як частина комплексного означення може служити й іменник *щастя*: *Житіє наше єсть* *путь*, а *исход* к *Щастію* не *Коротенькій*... [10, с. 513]; *І слього* *щастя* *дары* *всѣ* в *сем* *свѣтъ* [10, с. 133].

Одна з найбільш частих позицій репрезентантів концепту *щастя* у творах Сковороди – це позиція об'єкта. Це пояснюється загальною спрямованістю текстів на показ процесу досягнення *щастя*, пошуків *щастя*, наближення до *щастя*. Вже у наведених словосполученнях виявляє себе синтагматичний зв'язок дієслівних елементів висловлювань та приєднаного до них об'єкту у вигляді слова *щастя*. Виділяються граматичні об'єкти, пов'язані з дієсловами з когнітивним значенням (*дізнатися*, *зрозуміти*, *проповідувати*, *сповіщати*, *вбачати*): *Для того-то я* *пришол* *повидатися* *с вами*, – *говорил* *Гость*, – *и освѣдмиться* *о щастіи* *вашем*... [10, с. 663]; *Премудрости* *дѣло* в *том* *состоит*, *чтоб* *Уразуметь* *тое*, в *чем* *состоит* *Щастіе* [10, с. 504]; *Проповѣдует* *щастіи* *историк*, *благовѣстит* *химик*, *возвѣщает* *путь* *щастія* *физик*, *логик*, *грамматик*... [10, с. 561]; *Он* *первѣе* *усматривает* *щастіе* *свое* *внутри* *себе* [10, с. 164]. А також зі значенням пошуків або наближення до мети (відкрити шлях, заключити, шукати): *Премилосерднѣйшая* *Мати* *наша* *Натура* *и* *Отец* *всякія* *Утѣхи* *всякому* *без* *выбору* *дыханію* *открыл* *путь* *к* *Щастію* [10, с. 507]; *Что* *было* *бы* *тогда*, *если* *бы* *Щастіе* *заклучил* *Бог* *в* *Америкѣ*, *или* *в* *Канарских* *Островах*, *...или* *в* *багатствах*, *или* *в* *пустынь*, *или* *в* *чинѣ*, *или* *в* *науках*, *или* *в* *здравіи*?.. [10, с. 212]; *Не* *ищи* *Щастія* *за* *морем*, *не* *проси* *Его* *у* *человѣка* [10, с. 212];

Семантична структура концепту *щастя* в концептосфері творів Григорія Сковороди має (як це передбачається сучасною концептологією) ядро і периферію. Ядро містить основні елементи, які утворюють нормативне значення концепту. Основний зміст концепту виражається словом *щастя* яке у творах Сковороди передає базове значення найвищого стану людського життя, його остаточної мети, яка має абсолютну позитивну цінність для людини і пов'язана з гармонією між людиною і Богом, яка досягається завдяки глибинному самопізнанню. Основний зміст концепту розширюється шляхом включення лексеми *щастя* в найближчі синонімічні ряди. До концептуального ядра належить низка синонімічних *щастю* лексичних одиниць, вони доповнюють основне значення виявляючи деякі суттєві його аспекти. Такими характеристиками і подекуди заміниками *щастя* є *душевний мир*, *рай*, *прему-*

дрість, *істинна радість*, *блаженство* та деякі інші. Додаються також семантичні аспекти синтагматичних відношень, позиції базових репрезентантів концепту: позиція суб'єкта додає значення центральної активної ролі *щастя* в житті людини, позиції предиката або об'єкта – мети, що досягається або ні, позиція означуваного – повноти характеристик *щастя*, означення – належності *щастя* до людини.

Периферія концептуального поля виражає окремі, менш суттєві, додаткові елементи семантики концепту, які реалізуються відповідними мовними репрезентантами. Тут виділяються мовні одиниці зі значеннями засобів досягнення *щастя*: *сродна праця*, *знання*, *любов до Бога і до людей* тощо. Периферійними є значення дій і станів, які ведуть або не ведуть до *щастя*: *життя*, *шлях*, *пошуки*, *дізнання*, *розуміння*, *проповідування*. Те ж саме стосується й позначень носіїв *щастя* – людини, людей, певних груп людей, зокрема, людей різних станів – багатих і бідних, вищих і нижчих. Нарешті, до периферії слід віднести антонімічні *щастю* мовні одиниці – *нещастя*, *горе*, *біда*, *відчай*, *нудьга*, а також позначення матеріальних благ, бажання яких уводить людину від шляху до *щастя* – всі вони покладають своєрідну межу концептуальному простору *щастя*.

Висновки. Одним із найважливіших, центральних концептів концептосфери творів Григорія Сковороди є концепт *щастя*. Семантичний простір концепту утворюють його мовні репрезентанти, які структуруються за двома видами відношень – парадигматичних і синтагматичних. В парадигматичному аспекті виділяються ряди синонімів *щастя*, вони виражають окремі сторони концепту – такими є лексеми *душевний мир*, *рай*, *Бог*, *премудрість*, *радість*, *веселоці*, *вдоволення*, *блаженство*, *благополуччя*, *добрий кінець*, які часто зустрічаються в текстах Сковороди поряд зі словом *щастя*. Іншу роль – протиставлення основному значенню – виконують антонімічні ряди, що містять лексеми *нещастя*, *горе*, *біда*, *нудьга*, *страх*, *відчай*, *неправда*. В синтагматичних зв'язках мовні репрезентанти концепту *щастя* виконують функції суб'єкта, предиката висловлювання, означуваного, означення, об'єкта. Такі позиції додають певні смислові відтінки до основного значення концепту. Позиція суб'єкта додає значення *щастя* як центру життя людини, позиції предиката або об'єкта – *щастя* як мети, що досягається або ні, позиція означуваного – повноти характеристик *щастя*, означення – належності *щастя* до людини. Концептуальний простір *щастя* в концептосфері Григорія Сковороди поділяється на ядро і периферію. Ядро містить основні елементи, які утворюють нормативне значення концепту. Периферія виражає окремі, менш суттєві, додаткові елементи семантики концепту.

Література

1. Александрович Т. З. Обґрунтування концепції щастя як основної умови людського життя в прозі Г. Сковороди. *Поборник душевного миру*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції присвяченої 100-річчю від дня народження Тронька Петра Тимофійовича, с. Сковородинівка, 16 травня 2015 р. Харків: Майдан, 2015. С. 70-73.
2. Андруцька Я. В. Принцип самопізнання людини як шлях досягнення істинного щастя у філософії Г.С. Сковороди [Електронний ресурс]: <http://www.rusnauka.com/>
3. Бартоліні М. Г. Пізнай самого себе. Неоплатонічні джерела в творчості Г. С. Сковороди. Київ: Академперіодика, 2017. 154 с.
4. Гнатюк Л. П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2010. 446 с.
5. Закала М. М. Свобода як антропологічна проблема у філософії Григорія Сковороди: дис. канд. філос. наук: 09.00.05. Львів, 2012. 199 с.
6. Ермоленко А. Практична філософія Григорія Сковороди у світлі нашого досвіду. Філософська думка. 2022. № 4. С. 7-26.
7. Линник М. М. Світ символів Григорія Сковороди у збірці «Сад божественних пісень». Наукові записки НаУКМА. Літературознавство. 2018. Т.1. С. 14-19.
8. Майданюк І. Свобода і щастя – основи рецепта ідеального суспільства (за вченням Г. Сковороди). Українознавство. 2011. № 1. С. 72-75.
9. Розгон І. Ю. Категорія щастя через самореалізацію людини. *Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації (до 300-річчя від дня народження Г. С. Сковороди)*: зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. конф., м. Київ, 10 – 11 листопада 2022 р. Київ, 2022. С. 108-109.
10. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. Харків: Майдан, 2011. 1398 с.
11. Ушкалов Л. В. Григорій Сковорода: семінарії. Харків: Майдан, 2004. 776 с.
12. Харченко Л. М. Ціннісні виміри концепту щастя у філософії Григорія Сковороди. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філософія. 2020. Т. 31(70), № 2. С. 55-60.
13. Чопик Б. Філософія щастя Г. С. Сковороди і навчання: на відзначення ювілею 275-ліття від народження. Нові дні (Торонто). 1997. Травень – червень. С. 15-17.
14. Янко Ж. В. Проблема щастя та «сродної праці» Сковороди в контексті сучасної освіти. *Філософська та художня творчість Г.С. Сковороди у контексті проблем сучасного людського буття*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2022. С. 130-135.
15. Ярмусь С. Поняття щастя в філософії Григорія Сковороди. Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність. Київ, 2003. С. 660-673.

Анотація

Левченко Л. Ю. Щастя у творах Григорія Сковороди: концептуальний аналіз. – Стаття.

У статті досліджується творчість Григорія Сковороди яка вже давно привертає увагу дослідників в Україні і за її межами. Добре дослідженими є всі основні аспекти світосприйняття філософа і, зрозуміло, що така центральна для нього категорія як щастя часто стає предметом досліджень. Одним з провідних напрямів філософських досліджень останніх десятиліть є концептологічний підхід, який вкладає категорії мислення і сприйняття світу в структуру концептосфери певного народу або творчої особистості. Цілком застосовний такий підхід до творчості Григорія Сковороди. Теоретичний опис концептосфери українського філософа відкриває перспективу багатьох цікавих спостережень, нових, поглиблених інтерпретацій його творів. І немає сумніву, що саме концепт щастя має бути одним з перших предметів такого дослідження. Метою статті буде опис на основі концептологічного аналізу структури концепту щастя як одного з провідних елементів концептосфери творів Григорія Сковороди.

Розглянуто концепт щастя як елемент концептосфери творів Григорія Сковороди. Здійснено концептуальний аналіз шляхом виявлення парадигматичних і синтагматичних зв'язків базового репрезентанта концепту – лексеми *щастя*. У творах Сковороди зазначена лексема належить до синонімічного ряду ознак щастя, а також реалізує свій зміст у функціях суб'єкта, предиката висловлювання, означуваного, означення, об'єкта. Аналіз виявив ядро і периферію концепту *щастя*. До ядра належать семантичні одиниці *Бог, мудрість, душевний мир, рай, істинна радість, блаженство*. Периферійними елементами семантики концепту є значення дій і станів, які ведуть до щастя: *життя, шлях, пошуки, дізнання, розуміння*.

Ключові слова: філософія Григорія Сковороди, концептосфера, щастя, пізнання себе, мова, богопізнання, людина, сродна праця.

Summary

Levchenko L. Yu. Happiness in the works of Hryhorii Skovoroda: a conceptual analysis. – Article.

The article examines the works of Hryhorii Skovoroda, which have long attracted the attention of researchers in Ukraine and abroad. All the main aspects of the philosopher's worldview have been well studied, and it is clear that such a central category as happiness is often the subject of research. One of the leading areas of philosophical research in recent decades is the conceptual approach, which puts the categories of thinking and perception of the world into the structure of the conceptual sphere of a particular person or creative personality. This approach is quite applicable to the work of Hryhorii Skovoroda. The theoretical description of the Ukrainian philosopher's conceptual sphere opens up the prospect of many interesting observations, new, in-depth interpretations of his works. And there is no

doubt that the concept of happiness should be one of the first subjects of such a study. The purpose of the article is to describe, on the basis of a conceptual analysis, the structure of the concept of happiness as one of the leading elements of the conceptual sphere of Hryhorii Skovoroda's works.

The article considers the concept of happiness as an element of the conceptual sphere of Hryhorii Skovoroda's works. The conceptual analysis is carried out by identifying the paradigmatic and syntagmatic relations of the basic representative of the concept – the lexeme of happiness. In Skovoroda's works, this lexeme belongs

to the synonymous range of signs of happiness, and also realizes its meaning in the functions of subject, predicate of the statement, signified, definition, and object. The analysis revealed the core and periphery of the concept of happiness. The core includes semantic units such as God, wisdom, peace of mind, paradise, true joy, and bliss. The peripheral elements of the concept's semantics are the meanings of actions and states that lead to happiness: life, path, search, learning, understanding.

Key words: philosophy of Hryhorii Skovoroda, happiness, self-knowledge, language, cognition of God, human.